

ОБЩЕСТВЕНО МНЕНИЕ И ПРАВО

Проф. д-р Софка Матеева

Няма съмнение, че в *съвременното общество както общественото съзнание, така и общественото мнение имат по същество пирамидална структура. Това е така, защото интересите на хората в обществото се градиращат на три равнища* – лични, групови или корпоративни и обществени. *Личните интереси*, като базови, са свързани с обособяването на периметър на свободно осъществяване на някои от основните жизнени функции на човека. Това е периметърът, в който личната преценка за начина на поведение на хората в най-малка степен се влияе от обществената оценка и от цялата съвкупност на обществените отношения. Разбира се, и в този случай следва да се направи уговорката, че личната преценка за начина на поведение не може, а и не би могла да е напълно независима. Тя винаги е повлияна – в една или друга степен – от организацията на цялостния обществен живот и по същество се реализира не извън него, а именно благодарение на него. За да не се натрупва излишно понятиен апарат, за обозначаването на този вид интереси би могло да се използва правното понятие „лични права и свободи на гражданите”. И така, личните интереси на хората в съвременното общество са свързани с правото им на труд, на лична собственост, на свобода на словото и на вероизповеданието, с правото на лично щастие, на свободно изявяване на своята политическа и национална принадлежност, и т. н. В случая става дума за лични интереси, свързани с отстояването на права и свободи, които са идентични за всички членове на обществото. По силата на своята масовост тези интереси са обществено значими и за тях се създава определен регламент, който осигурява безпрепятственото им реализиране от всички членове на обществото.

Голямо е разнообразието на *корпоративните интереси*. Те се обособяват по териториален признак, по производствено-икономически, по политически, етнически и други признаци. В съвременното общество хората се обединяват в едни или други социални групи и граждански структури, за да си взаимодействат за удовлетворяването на своите интереси в едно или друго направление. Част от корпоративните интереси се удовлетворяват вътре в съответната социална група или

общност, други – при взаимодействието на тази група или общност с официалните държавни структури и институции и с останалите граждански структури и обединения на обществото.

Под *обществени интереси* най-често се разбират интересите на хората в рамките на една държава. В условията на съвременния глобализиращ се свят обаче границите между отделните държави стават все повече нещо условно, което трудно се поддава както на предметно описание, така и на теоретично дефиниране. Достатъчно е да се посочат интеграционните процеси, които протичат в Европейския съюз, за да стане ясно колко трудно е да се дефинират границите на обществения интерес в рамките на една държава. Така или иначе, хората осъзнават необходимостта от взаимодействие в планетарни измерения и това е несъмнено един факт, който поражда конкретна практическа дейност по реализирането на техните обществени интереси и в по-широк международен (междудържавен) план.

Веднага следва да се отбележи, че първоизточник и основен изразител и на трите вида интереси – лични, корпоративни и обществени – е отделната човешка личност. В своето съзнание всеки човек има изградена определена представа за същността и градацията между тези три вида интереси. В този смисъл, *на личностно равнище, не само личните, но също така корпоративните и обществените интереси са строго персонализирани. Те са и се извяват като лични интереси на отделния човек.*

Това, което обобществява личните интереси на хората и ги превръща в социално значими за цялото общество, са общуването (комуникацията) и взаимодействието между хората. В резултат от общуването част от личните, корпоративните и обществените интереси на личността придобиват обществен смисъл и значение. Друга част запазват своя строго личен характер. Това е тази част от интересите на отделната личност, която влиза в противоречие с интересите на останалата част от хората в обществото и поради това в процеса на общуването и взаимодействието те не могат да бъдат удовлетворени. За да се осмисли тази на пръв поглед твърде сложна и абстрактна логическа постановка, е достатъчно да се приведе един елементарен пример. Всеки човек би желал да получи по-високо трудово възнаграждение за работата, която е извършил. Неговата лична преценка обаче се сблъсква с преценките на останалите членове на обществото и трудовото

възнаграждение за съответната работа получава едно обществено обосновано равнище, което е резултативна величина (функция) от точно определено обществено взаимодействие.

Аналогично на личните, и корпоративните интереси придобиват обществено значение и оценка, в резултат от взаимодействието на дадена социална група с останалите социални групи в обществото. Разбира се, схемата на обобществяване на корпоративните интереси може да бъде малко по-усложнена, ако отделните граждански структури излъчват представителни органи за управление. При тази хипотеза, индивидуалните представи за корпоративните интереси на съответната група се проявяват при избора на представителните органи за управление, които впоследствие, при взаимодействието си с други аналогични структури на гражданското общество, реализират делегираните им права и пълномощия по изразяването и съгласуването на корпоративните интереси на своите избиратели.

Обществените интереси са резултат от осмислянето на необходимостта от сътрудничество и взаимодействие между хората в относително по-големи мащаби – в границите на една държава, на група държави и дори в планетарни измерения. Следва да се подчертае, че по обективни причини обобществяването на индивидуалните представи на хората за този род интереси винаги се осъществява опосредствано. Това става чрез органите и институциите на държавната и политическата власт, а в условията на по-широка демокрация – и с участието на представителните органи на едни или други структури и институции на гражданското общество.

Човешкото съзнание генерира различните видове интереси на личността като резултат от мисловната дейност. Как точно в човешкото съзнание получената информация за състоянието на околната обществена и природна среда се трансформира в мисли и оценки, които водят до осмислянето на интересите на личността, все още е загадка. Това, което може да се наблюдава и анализира, е човешкото поведение. То е видимият, сетивно различим резултат от формираните в човешкото съзнание разбирания и представи за лични, корпоративни и обществени интереси.

Осмислянето на интересите е първичният строго субективен фактор, който мотивира поведението на личността. Ако не съществуваше фактът на съжителството

между хората в общество, това би останал и единственият мотив за поведение на човека като биологично същество. В резултат от човешкото общуване (както вече не веднъж беше отбелязано) индивидуалните представи за интереси се обобществяват. Общуването обуславя и възникването на различни видове социални регулатори, които допълнително обогатяват и усложняват мотивационната схема, която в крайна сметка диктува поведението на хората в обществото. *Общуването или комуникацията е този социален феномен, който обуславя съществуването на обществото не просто като съжителство между живи същества от един вид, а като функционална общност. Именно в обществото – като функционална общност – индивидуалното съзнание на множеството хора поражда общественото съзнание, а индивидуалните мнения генерират обществено мнение. И в единия, и в другия случай става дума не за прост аритметичен сбор, а за функционално обусловена трансформация, при която индивидуалните характеристики на личността се обобществяват и придобиват ново качество.*

В съответствие с йерархичната структура на обществото се формират – както вече беше отбелязано – различни видове интереси. Те са първичният „механизъм”, който „задвижва” човешкото поведение. Още при изходното индивидуално осмисляне на интересите обаче, човешкото съзнание съпоставя строго индивидуалния, с обществения аспекти на личните интереси. Това става, когато личната преценка на индивида се „филтрира” през системата на социалните регулатори. Ето защо личните интереси на хората никога не са такива в буквалния смисъл. Те винаги са съобразени с определени обществени критерии и изисквания, заложен в човешкото съзнание от опита, натрупан в процеса на общуването. В този смисъл личната и обществената преценка са така тясно взаимосвързани и взаимно обусловени, че е трудно да се посочи изходният пункт на осъществяващия се непрекъснат итеративен процес на взаимно влияние и проникване.

Преминали през „филтъра” на социалните регулатори за поведение, личните интереси диктуват общественото поведение на хората. Посредством общественото мнение всяка човешка постъпка получава съответни оценка и санкция (въздействие). При това както оценката, така и санкцията на общественото мнение не винаги са еднозначни, в зависимост от това как е дефинирано общественото мнение – като корпоративно или като общо (обществено, в собствения смисъл на това понятие).

Така например за бедните и онеправданите постъпките на легендарният средновековен герой Робин Худ са достойни за възхищение и за всеобщо одобрение и подражание. Ала за представителите на властта – тоест, от гледна точка на феодалния обществен порядък – действията на този народен герой се оценяват еднозначно като престъпления.

Съвременното демократично общество се характеризира с висока степен на диверсификация (разчлененост) на обществените структури. В този смисъл, днес т. нар. „пирамидална структура” на общественото мнение е особено добре изразена. В нейната основа е общественото мнение, обосновано на личните интереси, средното равнище, това е общественото мнение, основано на корпоративните интереси и на върха е общественото мнение, в основата на което са глобалните обществени интереси – на държавно равнище и от гледна точка на процесите на глобализация в съвременния свят.

Ето защо, когато става дума за регулиране на обществените отношения, от значение е да се изучава и анализира общественото мнение на всяко едно от тези три равнища. Само така е възможно да се достигне до осмислянето на тези обществени интереси, които мотивират поведението на хората като личности, като членове на различни по характер граждански обединения и институции и, не на последно място, като граждани на една конкретна държава и на определен тип човешка цивилизация.

Вече бе споменато, че общественото мнение се явява в ролята на „санкция”, когато става дума за въздействие върху социалното поведение на отделния човек. При изключително сложните и многопластови взаимоотношения между хората в обществото обаче тази санкция в редица случаи се оказва недостатъчна, за да регулира ефективно обществените отношения. Още след излизането си от родово-общинния строй човешкото общество започва да изпитва остра нужда от регулаторни норми, критерии и механизми, които да регламентират по-строго или, казано с терминологията на математиката – дискретно – поведението на хората в обществото. В отговор на тези потребности възникват държавата – като инструмент за управление на обществения живот, и правото – като определен систематизиран набор от норми и принципи за поведение, които са задължителни за всички хора в границите на една държава.

Още със своето възникване правото започва да действа заедно и в определен синхрон с всички останали т. нар. „естествени социални регулатори” на човешкото поведение. Нещо повече, в зависимост от конкретните исторически и социално обусловени потребности на държавното управление, правото взаимства – повече или по-малко – от съдържанието на естествените социални регулатори. В едни случаи това са някои морално-етични норми и принципи, в други случаи – религиозни правила и норми за поведение. Народностните традиции и обичаи са също така чест „донор” на правото, особено когато е необходимо да се регламентира сферата на междуличностните отношения.

За разлика от естествените социални регулатори, правото има това предимство, че дава възможност на всеки отделен член на обществото да изисква и от останалите негови членове да имат предписаното от закона обществено поведение. Друга негова отличителна черта е, че като регулатор на различните видове отношения и интереси в обществото, то се основава на организационно-административните функции на държавата, която разполага с необходимите средства и механизми за въздействие и принуда, за да гарантира спазването на установения правов ред.

Естествените социални регулатори разчитат основно на доброволното съблюдаване на общоприетите правила и норми за поведение. Единствената възможна санкция за нарушителите е осъдителната реакция на общественото мнение. При не особено конфликтно противопоставяне на интересите на хората в обществото, тази осъдителна санкция действа сравнително ефективно. Ала в случаите, когато възникне по-остър конфликт на интереси, въздействащата регулативна сила на общественото мнение се оказва недостатъчна и безсилна.

Правото регламентира обществените отношения в случаите, когато се проявява относително траен и ясно изразен конфликт на интереси. В този смисъл, то урежда относително трайно (за периода на действие на даден закон) определен вид обществени отношения по повод реализирането на дадени интереси. Регулираните от закона отношения и интереси могат да са и в ползрението на общественото мнение. В този случай оценката и санкцията на общественото мнение може да е в подкрепа или обратното – в по-силно или по-слабо изразено противопоставяне на логиката и преценката, заложили в закона. Причините за това могат да са различни.

Те варират от непознаването на закона (на неговия смисъл, логика и начин на прилагане), до осъзнатата отрицателна обществена реакция по повод на считаната за неправилна преценка на законодателя за действителната същност на регулираните от закона обществени интереси и взаимоотношения.

В сравнение с правото, общественото мнение е значително по-динамично. Това му позволява да се намесва при регулирането на обществените отношения много по-гъвкаво и своевременно. Неговата намеса е особено важна в случаите, когато се появяват нови обществени процеси и явления, по повод на които възникват нови по характер обществени отношения и интереси. Така общественото мнение е в състояние да открива новозараждащи се социални проблеми и да маркира обществените нагласи и очаквания за тяхното разрешаване. Дали един или друг нововъзникнал социален проблем ще бъде правно регламентиран, зависи от законодателя, който преценява неговата обществена значимост. Законодателят обаче може да прецени, че един нововъзникнал социален проблем е съществен и поради това обществените отношения и интереси, които той поражда, следва да се регламентират от закона. В този случай той не би могъл при своята законотворческа дейност да отмени без внимание формираното по този повод обществено мнение. Доколко законодателят ще се съобрази с нагласите и очакванията, изразени чрез общественото мнение, е друг въпрос. Важното в случая е да се отбележи, че общественото мнение е в състояние да маркира своевременно нововъзникващите социални проблеми и по този начин да подпомага усъвършенстването на законовата уредба.

Както вече не веднъж беше отбелязано по-горе, общественото мнение е твърде динамично. То се поддава на влиянието на конюнктурни фактори и, в една или друга степен, е емоционално обусловено. В този аспект то е антипод на правото, което за определен период от време гарантира стабилност при регламентирането на определени обществени отношения и интереси. Нещо повече, би могло да се твърди, че правото е консервативно по дефиниция. Това е така, защото чрез него се осигурява необходимата приемственост в развитието на обществото и се противодейства на конюнктурните деструктивни фактори, които могат да нарушат хомеостазиса (вътрешната хармония и функционална същност) на обществената система.

Общественото мнение несъмнено съдейства за регулиране на обществените отношения, но то не е и не може да бъде източник на права както за отделните граждани, така и за различните социални групи в обществото. Неговите оценки за добро и лошо, за правилно и неправилно в общественото поведение на хората имат действена сила и значение само при условие, че този, който е извършил или не е извършил това, което се очаква от него, прояви добра воля и се съобрази с общественото мнение. На основание на оценките на общественото мнение не може да се изисква или да се предписва едно или друго обществено поведение. Само когато общественото мнение бъде припознато и като лично мнение на индивида то може да мотивира очакваното поведение на личността в обществото.

В живота на съвременното демократично общество между общественото мнение и правото съществуват множество допирни точки и сфери на взаимодействие. Това е очевиден факт, който едва ли се нуждае от специална теоретична обосновка. По-важното в случая е, че социалната практика все по-настоятелно акцентира върху необходимостта от конкретно изследване на тези допирни точки и сфери на взаимодействие, за да се разкрият заложените в тях възможности за усъвършенстване на социалното управление в широкия смисъл на това понятие. В този смисъл необходимостта от реализирането на широки по мащаб емпирични социални изследвания в граничните области между правото и социологията вече не е въпрос на изследователски експеримент и екзотично научно любопитство. Тази необходимост все по-определено се изявява като императив на социалната практика в областта на усъвършенстването на действащото законодателство и на оперативното функциониране на държавните органи и институции. Осъществяването на емпирични социални изследвания в тази изключително интересна и значима (в теоретичен и в практико-приложен план) тематична област е широкото поле за изява на правната социология.

PUBLIC OPINION AND LAW

Prof. Sofka Mateeva, PhD

SUMMARY

The paper considers two at first glance inconsistent social regulators – law and public opinion. The paper also makes an attempt to prove their mutual relation and interaction. This relation is shown through an analysis of the dubious social structure, which is built on the basis of complex and controversial interests - either personal, or corporative, or public. This set of versatile interests motivates the behaviour of individuals in society, which is subjected both to public appraisal and to legal regulation, in particular in cases of conflict of interests.

It is concluded that public opinion is not a source of rights either for people or for any social groups, however it marks public expectations and thoughts of the social problems that have emerged and which should be subjected to legal regulation by the legislator, whose task is to appreciate their public significance.